

ZBIGNIEW NAWORSKI

 <https://orcid.org/0000-0002-9773-3169>

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

Sądownictwo administracyjne w województwie śląskim w latach 1922—1939

Z chwilą narodzin niepodległego państwa polskiego w 1918 r. poza jego granicami pozostawał cały zabór pruski, a więc także Górny Śląsk. Mimo tej niekorzystnej sytuacji, po upadku II Rzeszy władzę na tym obszarze starali się przejąć Polacy. Już 11 listopada 1918 r. działający dotychczas w Poznaniu w konspiracji Centralny Komitet Obywatelski ujawnił się i rozpoczął działalność jako Naczelna Rada Ludowa, jego organem wykonawczym stał się 3-osobowy Komisariat. Zasięgiem swojej działalności objął on także Śląsk, który reprezentował Wojciech Korfanty. Po zalegalizowaniu władzy przez Sejm Dzielnicowy w składzie powiększonego Komisariatu, poza Korfantym, ze Śląska znalazł się Józef Rymer. Powołano także wówczas Podkomisariat w Bytomiu, który po rozwiązaniu go przez władze niemieckie w maju 1919 r. przeniósł się do Sosnowca, gdzie kontynuował swoją pracę do września tego samego roku.

Powstanie wielkopolskie doprowadziło do rozwiązania kwestii przynależności Wielkopolski do państwa polskiego, ale problem reszty terytorium byłego zaboru był przedmiotem kontrowersji na konferencji pokojowej w Paryżu, ponieważ stanowisko mocarstw wobec Polski było funkcją ich stosunku do Niemiec i Rosji. Za kwestię bezdyskusyjną uznano odbudowę państwa polskiego, natomiast w sprawie jego granic mocarstwa reprezentowały wyraźnie sprzeczne interesy. Kwestią granic zajęła się podkomisja do spraw polskich, której przewodniczył dyplomata francuski Jules Cambon. W połowie marca 1919 r. przedstawiła ona propozycje przyszłej granicy polsko-niemieckiej. Przewidywały one przyznanie Polsce: Wielkopolski, Pomorza Gdańskiego i Gdańska

wraz z 4 powiatami na prawym brzegu Wisły, całego Górnego Śląska i części Śląska Dolnego; na Mazurach zaś miał odbyć się plebiscyt. Propozycja ta została zdecydowanie odrzucona przez Anglików. Ostateczne decyzje, znacznie mniej korzystne, poza utworzeniem Wolnego Miasta Gdańska, przewidywały plebiscyty na Górnym Śląsku i Mazurach¹. Komplikowała się też sprawa Spisza i Orawy. Już w styczniu 1919 r. wojska czeskie, łamiąc porozumienie zawarte między Radą Narodową Księstwa Cieszyńskiego a Národnim Výborem pro Slezsko w listopadzie 1918 r., zajęły Zaolzie². Pod naciskiem mocarstw w lutym, w Paryżu, podpisana została ugoda między Edvardem Benešem a Romanem Dmowskim, na mocy której przybyła na ten teren Komisja Międzysojusznicza; we wrześniu zapadła decyzja o przeprowadzeniu plebiscytu, a 30 stycznia 1920 r. do Cieszyna przybyła Komisja Plebiscytowa³. Statut organiczny z 15 lipca 1920 r. przewidywał, że w okresie przejściowym na Śląsku Cieszyńskim rządzić będzie Komisja Tymczasowa, złożona z komisarza rządowego, jego zastępcy, mianowanych przez Naczelnika Państwa na wniosek Rady Ministrów, i 5 członków mianowanych przez Radę Ministrów⁴. Ostatecznie jednak Rada Ambasadorów w Spa, 28 lipca 1920 r., przesądziła arbitralnie o podziale tego terytorium na część czeską i polską⁵. Dnia 10 sierpnia władzę administracyjną w części polskiej przejął komisarz rządowy Zygmunt Żurawski wraz z komisją tymczasową (pierwsze posiedzenie odbyła ona dopiero w grudniu). Komisja prowadziła działalność do czerwca 1922 r., czyli do momentu powołania władz województwa śląskiego, Z. Żurawski został wicewojewodą śląskim⁶.

Dłużej stan zawieszenia trwał na popruskim Śląsku. Już bezpośrednio po upadku Rzeszy gwałtownie wzrosło na tym terenie napięcie. Z jednej strony mnożyły się wystąpienia ludności polskiej, która zaczęła organizować rady ludowe, a także tajne struktury POW, z drugiej strony komisarz rządu niemieckiego Otto Hörsing starał się ograniczyć działania polskie; w styczniu 1919 r. na Górnym Śląsku ogłoszony został stan oblężenia. Do zaognienia sy-

¹ Zob. A. Czubiński: *Historia powszechna XX wieku*. Poznań 2003, s. 130—132; M.M. Drozdowski: „*Dramatis personae*” międzynarodowej sytuacji Górnego Śląska w latach 1917—1922. W: *Górny Śląsk 1918—1939*. Opr. zb., red. T. Skoczek. Warszawa 2015, s. 11—15; W. Pobóg-Malinowski: *Najnowsza historia polityczna Polski 1864—1945*, T. 2, cz. 1. Londyn 1956, s. 107—109.

² Szeroko na ten temat zob. B. Cybulski: *Rada Narodowa Księstwa Cieszyńskiego (1918—1920)*. *Studium historyczno-prawne*. Opole 1980, s. 43—47.

³ Ibidem, s. 174—181; zob. też T.M. Trajdos: *Śląsk wobec Spiszu, Orawy i Czadeckiego w okresie międzywojennym*. W: *Górny Śląsk 1918—1939*. Opr. zb., red. T. Skoczek..., s. 399; W. Pobóg-Malinowski: *Najnowsza historia polityczna...*, s. 109—116, 160—168.

⁴ Dz.U. R.P. 1920, nr 73, poz. 497, art. 40.

⁵ Zob. Dwie uchwały Rady Ambasadorów w sprawie Śląska Cieszyńskiego, Spisza i Orawy z dnia 25 i 28 lipca 1920 roku. b.m.w. 1920.

⁶ B. Cybulski: *Rada Narodowa Księstwa Cieszyńskiego...*, s. 211—214.

tuacji doszło po ogłoszeniu postanowień konferencji paryskiej i samorozwiązaniu Naczelnej Rady Ludowej i jej Komisariatu w Poznaniu. Strajk górników i masakra w Mysłowicach doprowadziły do wybuchu I powstania śląskiego — 17—24 sierpnia 1919 r.; zakończyło się ono klęską; obroną prześladowanych zajmował się jeszcze funkcjonujący nadal Podkomisariat Naczelnej Rady Ludowej, który zastąpiony został powołanym 7 września specjalnym Komisariatem Rad Ludowych. Jednocześnie zwycięskie mocarstwa zmusiły Niemców do pertraktacji z Polską, której skutkiem stało się wycofanie oddziałów Grenzschutzu i zastąpienie ich formacją policyjną (*Sicherheitspolizei*) oraz polsko-niemieckie porozumienie, na mocy którego strona niemiecka uwolniła uwięzionych i internowanych powstańców oraz wyraziła zgodę na powrót tych uczestników powstania, którzy schronili się w Polsce⁷. Od stycznia 1920 r., na mocy decyzji Rady Najwyższej Konferencji Pokojowej w Paryżu, zaczęły napływać na teren plebiscytowy wojska francuskie, włoskie i angielskie. Dnia 11 lutego tego roku w Opolu zainstalowała się Międzysojusznicza Komisja Rządząca i Plebiscytowa, na czele której stanął gen. Henri Le Rond; tego samego dnia powołany został też Sąd Najwyższy, będący instancją apelacyjną od wyroków sądów cywilnych z obszaru plebiscytowego, oraz karny Sąd Specjalny orzekający w sprawach przestępstw politycznych przeciwko Komisji, jej organom, urzędnikom oraz wojskowym — oba sądy stosowały właściwe kodeksy niemieckie. W tym samym czasie w Bytomiu ukonstytuował się Polski Komisariat Plebiscytowy z Wojciechem Korfantym jako przewodniczącym⁸.

Decyzja o plebiscycie rozpoczęła rywalizację polsko-niemiecką o poparcie zamieszkałej na tym terenie ludności. Lokalni politycy niemieccy lansowali autonomię administracyjną w ramach Rzeszy, natomiast władze niemieckie chciały włączenia tego obszaru do Niemiec — zachętą miała być ustawa z 14 października 1919 r. o utworzeniu prowincji górnośląskiej, która status prowincji nadawała rejencji opolskiej⁹. Swoistą odpowiedzią na zabiegi niemieckie było uchwalenie przez Sejm Ustawodawczy 15 lipca 1920 r. ustawy konstytucyjnej zawierającej statut organiczny województwa śląskiego¹⁰. Poza oczywistymi czynnikami wewnątrzśląskimi, autonomia miała umożliwić zaangażowanie w życie publiczne wszystkim Ślązacom, niezależnie od narodowości; politycy

⁷ Oświadczenie rządowe z dnia 31 stycznia 1922 r. w przedmiocie polsko-niemieckiej umowy amnestyjnej z dnia 1 października 1919 r. oraz polsko-niemiecka umowa dodatkowa do umowy z dnia 1 października 1919 r. w sprawie wypuszczenia na wolność osób przytrzymanych i przyznania wolności od kar, podpisana w Berlinie dnia 12 lutego 1921 r. Dz.U. R.P. 1922, nr 11, poz. 845.

⁸ A. Musiałik: *Polski Komisariat Plebiscytowy*, ibrbs.pl/mediawiki/index.php/Polski_Komisariat_Plebiscytowy.

⁹ Gesetz, betreffend die Errichtung einer Provinz Oberschlesien vom 14. Oktober 1919 Jr., *Gesetzsammlung für Preußen 1921*, s. 132.

¹⁰ Zob. przyp. 4.

polscy wyciągnęli wnioski z przegranego plebiscytu na Mazurach oraz upokarzającej porażki poniesionej przez Polskę na konferencji w Spa, w Belgii¹¹.

Mimo przejęcia na terenie plebiscytowym władzy przez Komisję Międzysojuszniczą, usunięcia z tego terenu niemieckich wojsk i władz, w trakcie akcji plebiscytowej nasiliły się drastyczne działania antypolskie osłaniane przez niemiecki aparat policyjny. Skłoniło to W. Korfanteo do zainspirowania wybuchu II powstania śląskiego; trwało ono w dniach 19—25 sierpnia 1920 r., a zostało zakończone po decyzji Komisji, która nakazała rozwiązanie *Sicherheitspolizei* i zastąpienie jej mieszaną policją polsko-niemiecką (*Abstimmungspolizei*). Plebiscyt odbył się 20 marca 1921 r., a pierwsze propozycje Komisji, wyjątkowo niekorzystne dla Polski, doprowadziły do wybuchu III powstania śląskiego, które trwało od 2 maja do 5 lipca 1921 r. Kierownictwo polityczne sprawowała Rada Naczelna, będąca Wydziałem Wykonawczym Naczelnej Władzy z siedzibą w Szopienicach, dyktatorem zaś został W. Korfanty¹². Po likwidacji Polskiego Komisariatu Plebiscytowego oraz Naczelnej Władzy Powstańczej, po zakończeniu III powstania śląskiego, została utworzona Naczelna Rada Ludowa na Górnym Śląsku, wyraźnie nawiązująca do swojej poznańskiej poprzedniczki. Jej zadaniem było reprezentowanie Polaków Ślązaków wobec władz niemieckich, Międzysojuszniczej Komisji Rządzącej i Plebiscytowej oraz władz polskich. Do października 1921 r. urzędowała ona w Bytomiu, a następnie w Katowicach. W skład NRL wchodziło 12 członków reprezentujących największe partie polityczne, jej Wydział Wykonawczy tworzyło 4 członków; przewodniczącym został Józef Rymer. Rada funkcjonowała do 12 czerwca 1922 r., kiedy to przekształcono ją w Śląski Urząd Wojewódzki, a zakończyła swoją działalność z chwilą powstania Śląskiej Rady Wojewódzkiej¹³.

Ostatecznie o podziale Górnego Śląska zdecydowała Rada Ambasadorów w Paryżu 20 października 1921 r.¹⁴, a sprawy ekonomiczne i wzajemnej ochrony praw mniejszości uregulowała konwencja genewska o Górnym Śląsku z dnia 15 maja 1922 r.¹⁵

¹¹ Z. Woźniczka: *Refleksje o autonomii śląskiej w okresie II Rzeczypospolitej*. W: *Górny Śląsk 1918—1939*. Opr. zb., red. T. Skoczek..., s. 347—350.

¹² Powstania śląskie mają bogatą literaturę naukową, tu przytoczymy tylko dwie publikacje o charakterze najpełniejszym — *Encyklopedia powstań śląskich*. Opr. zb., red. F. Hawranek. Opole 1982; G. Grześkowiak, J. Mikitin: *Powstania śląskie 1919—1920—1921*. Warszawa 2013; por. W. Pobóg-Malinowski: *Najnowsza historia polityczna...*, s. 173—175.

¹³ A. Musiałik: *Naczelna Rada Ludowa*, ibrbs.pl/mediawiki/index.php/Naczelna_Rada_Ludowa; Z. Woźniczka: *Refleksje o autonomii śląskiej...*, s. 355.

¹⁴ Oświadczenie rządowe z dnia 23 maja 1922 r. w sprawie podziału Górnego Śląska. Dz.U. R.P. 1922, nr 44, poz. 69.

¹⁵ Załącznik do ustawy z dnia 24 maja 1922 r. w przedmiocie ratyfikacji konwencji niemiecko-polskiej dotyczącej Górnego Śląska, podpisanej w Genewie dnia 15 maja 1922 r. Dz.U. R.P. 1922, nr 44, poz. 370.

Przejęcie przyznanego Polsce terytorium rozpoczęło się 17 czerwca 1922 r. i trwało do 4 lipca. Oficjalnie Komisja Międzysojusznicza przekazała władzę zarządzającą Górnym Śląskiem 14 lipca 1922 r. Formalnie województwo śląskie jako samodzielna jednostka administracyjna zaczęło funkcjonować 18 czerwca 1922 r.; tego dnia Tymczasowa Śląska Rada Wojewódzka przejęła władzę z rąk Naczelnej Rady Ludowej; w lipcu powołano Urząd Wojewódzki; od 10 października zaczął funkcjonować Sejm Śląski i śląska Rada Wojewódzka¹⁶.

Na pozostałych terenach b. zaboru pruskiego sytuacja została uregulowana wcześniej. Przygotowania do polonizacji wymiaru sprawiedliwości podjęto już podczas przejmowania władzy przez wspomniane wyżej dzielnicowe organy władzy państwowej: Naczelną Radę Ludową i jej Komisariat. Początkowo zajmował się tym Wydział Administracji i Sądownictwa Komisariatu; w kwietniu 1919 r. Wydział podzielono na 3 „decernaty” — administracyjny, sądowy i ustawodawstwa; w czerwcu decernat sądownictwa przekształcono w samodzielny Wydział Sprawiedliwości. Formalne podporządkowanie b. zaboru pruskiego nastąpiło na mocy ustawy z dnia 1 sierpnia 1919 r. o tymczasowej organizacji zarządu b. dzielnicy pruskiej, władzę na tym terenie przejęło Ministerstwo b. Dzielnicy Pruskiej w Warszawie; na mocy art. 6 Minister przejął wszystkie władze i urzędy od Komisariatu Naczelnej Rady Ludowej i od organów państwowych niemieckich i pruskich¹⁷. W ramach Ministerstwa powołano Departament Sprawiedliwości, w który przekształcił się Wydział Sprawiedliwości. Od początku borykał się on z wyjątkowymi trudnościami związanymi z niemieckim charakterem sądownictwa. Faktycznie jednak pełną kontrolę nad całością ziem b. zaboru pruskiego Minister b. Dzielnicy Pruskiej przejął dopiero w styczniu 1920 r.¹⁸, dodatkowo do rozporządzenia dołączony został pakiet 9 kolejnych rozporządzeń dotyczących działania wymiaru sprawiedliwości po przejściu go przez władze polskie¹⁹. Jednak realne przejmowanie władzy następowało stopniowo, dopiero po zajęciu kolejnych obszarów przez wojsko polskie. Po wejściu w życie traktatu wersalskiego kolejnymi rozporządzeniami władze polskie przejmowały stopniowo całość wymiaru sprawiedliwości. Pełną kontrolę nad apelacją poznańską władze polskie uzyskały 15 lutego 1920 r.,

¹⁶ Z. Woźniczka: *Refleksje o autonomii śląskiej...*, s. 355—356.

¹⁷ Dz.U. R.P. 1919, nr 64, poz. 385.

¹⁸ Na mocy rozporządzenia Ministra b. Dzielnicy Pruskiej z dnia 15 grudnia 1919 r. o przejściu wymiaru sprawiedliwości w b. dzielnicy pruskiej na Rzeczpospolitą Polską. „Dziennik Urzędowy Ministerstwa b. Dzielnicy Pruskiej” [dalej: Dz.U. M.P.] 1920, nr 3, poz. 1.

¹⁹ Zob. S. Paciorkowski: *Pierwsze miesiące działalności sądów pokoju w Apelacji Poznańskiej w 1920 r. w świetle akt Sądu Apelacyjnego w Poznaniu*. „Przegląd Prawniczy Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu” 2015, T. 5, s. 10.

a nad apelacją toruńską — 2 tygodnie później²⁰. Rozliczenia polsko-niemieckie zamknął ostatecznie układ polsko-niemiecki w przedmiocie przejścia wymiaru sprawiedliwości z 20 września 1920 r., ratyfikowany następnie w listopadzie przez Sejm RP²¹.

Po niekorzystnym dla Polski plebiscycie na Warmii i Mazurach na tereny, które zostały włączone do państwa polskiego, rozciągnięto przepisy obowiązujące w b. dzielnicy pruskiej.

Już wcześniej — 13 listopada 1921 r. — zarząd wymiarem sprawiedliwości w b. dzielnicy pruskiej został przekazany Ministerstwu Sprawiedliwości²²; powstał wówczas Departament Ziem Zachodnich z siedzibą w Poznaniu²³. Odrębne dla tej dzielnicy Ministerstwo zlikwidowano w 1922 r.²⁴

Śląsk został ze wszystkich tych rozwiązań wyłączony, ale przy budowie na jego terytorium sądownictwa polskiego wzorowano się na rozwiązaniach przyjętych w Wielkopolsce i na Pomorzu.

Od początku istnienia II Rzeczypospolitej zdawano sobie sprawę z konieczności utrzymania instytucji sądownictwa administracyjnego. Stąd też władze pozostawiły w mocy, z zastosowaniem koniecznych modyfikacji odpowiadających warunkom niepodległego państwa, ustawodawstwo z czasów zaborów. Początkowo panowała niemal pełna zgodność, że w ramach działań unifikacyjnych w kształtowaniu jednolitego sądownictwa polskiego zostanie przyjęty model pruski lub francuski, czyli co najmniej dwuinstancyjny. Model tego sądownictwa opartego na utworzeniu 2 instancji przewidywał jako jeden z pierwszych *Projekt organizacji władz administracyjnych*, opracowany przez Sekcję Administracyjną Towarzystwa Prawniczego we Lwowie. Zgodnie z jego treścią, I instancję stanowić miały wojewódzkie sądy administracyjne, tworzone po jednym na 2 lub 3 województwa. Rolę II instancji odgrywać miał Koronny Trybunał Administracyjny z siedzibą w Warszawie. Sądy te miały mieć charakter organów rewizyjnych²⁵. Pogląd ten został utrzymany w konstytucji marcowej, która w art. 73 zakładała utworzenie takiego sądownictwa, opartego na współdziałaniu czynnika obywatelskiego i fachowego z Najwyższym Trybuna-

²⁰ Rozporządzenie z dnia 31 stycznia 1920 r. o przejściu wymiaru sprawiedliwości w obszarze b. dzielnicy pruskiej poza b. linią demarkacyjną na Rzeczpospolitą Polską. Dz.U. M.P. 1920, nr 6, s. 109.

²¹ Dz.U. R.P. 1920, nr 120, poz. 794—796. Układ nie zawierał żadnych unormowań dotyczących sądownictwa administracyjnego.

²² Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 21 października 1921 r. Dz.U. R.P. 1921, nr 88, poz. 651.

²³ S. Gołąb, I. Rosenblüth: *Ustrój sądów powszechnych*. Warszawa 1929, s. 305—306.

²⁴ Ustawa z dnia 7 kwietnia 1922 r. w przedmiocie zniesienia Ministerstwa b. Dzielnicy Pruskiej. Dz.U. R.P. 1922, nr 30, poz. 247.

²⁵ D. Malec: *Najwyższy Trybunał Administracyjny 1922—1939 w świetle własnego orzecnictwa*. Warszawa—Kraków 1999, s. 23—25.

łem Administracyjnym na czele²⁶; o NTA mówił też art. 70 ust. 1 konstytucji kwietniowej²⁷.

Ostatecznie jednak zwyciężyła koncepcja utworzenia sądownictwa jednoinstancyjnego. Rozwiązanie to motywowano przede wszystkim brakiem dostatecznie wykształconych kadr oraz brakiem środków finansowych na rozbudowaną strukturę odrębnego administracyjnego sądownictwa wieloinstancyjnego. Jednocześnie odrzucono koncepcję przekazania jurysdykcji administracyjnej sądom powszechnym²⁸. Rozwiązanie to, niezgodne przecież z konstytucją marcową, było początkowo traktowane jako tymczasowe. Być może także i z tego względu, choć nie tylko, na terenie b. dzielnicy pruskiej zachowano pruski model kontroli administracji, oceniany wyjątkowo wysoko²⁹.

Utrzymanie na terenach byłego zaboru pruskiego przepisów pruskich spowodowało, że na obszarze II RP istniały dwa systemy sądownictwa administracyjnego — trójinstancyjny w województwach b. zaboru pruskiego i jednoinstancyjny na pozostałym obszarze II RP.

Sądownictwo to funkcjonowało więc na terenie województw poznańskiego i pomorskiego oraz województwa śląskiego. Jego celem była ochrona przedmiotowego porządku prawnego w państwie, ochrona podmiotowych praw publicznych zaś zeszyła na plan dalszy. Ponadto cechą tego sądownictwa było powiązanie niższych instancji z organami samorządu terytorialnego oraz mieszany ich skład, uwzględniający zarówno czynnik fachowy w postaci sędziów zawodowych, jak i czynnik społeczny w postaci sędziów niezawodowych. Sądownictwo to należało do najlepiej funkcjonujących w ówczesnej Europie. Miało ono charakter trójuszczelowy i trójinstancyjny. Dwa pierwsze szczeble (instancje sądowe) tworzyły organy rządowe i samorządowe, trzecią instancję stanowił trybunał sprawujący w zasadzie funkcje przewidziane wyłącznie dla najwyższych instancji. Model pruski był modelem kasacyjno-rewizyjnym.

Sądami I instancji były samorządowe wydziały powiatowe (*Kreisausschüsse*), działające na mocy przepisów ordynacji powiatowej z 1872 r.³⁰, w składzie — landrat plus 6 ławników wybieranych na 6 lat przez sejmik powiatowy; co 2 lata 1/3 członków ustępowała. Pozbawieni biernego prawa wyborczego byli duchowni, nauczyciele oraz urzędnicy. W powiatach miejskich

²⁶ NTA zaliczono do organów władzy wykonawczej, co od początku wzbudzało kontrowersje.

²⁷ Kwestię niższych sądów administracyjnych pominięto, umieszczono za to NTA wśród organów wymiaru sprawiedliwości.

²⁸ A. Tarnowska: *Sądownictwo administracyjne II RP a pruski model sądownictwa administracyjnego*. „Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego” 2006, T. 9, nr 2, s. 424—427.

²⁹ Ibidem, s. 429—430.

³⁰ Kreisordnung für die östlichen Provinzen Preussen, Brandenburg, Pommern, Posen, Schlesien und Sachsen vom 13. Dezember 1872, *Gesetzsammlung für die Preußischen Königlichen Staaten* [dalej: GS] 1872, s. 661—714, znowelizowana w marcu 1881 r., GS 1881, s. 155.

był to wydział miejski (*Stadtausschuß*) w składzie — burmistrz plus 4 radnych.

Na szczeblu obwodu rejencyjnego działały wydziały obwodowe na mocy ustawy z 1883 r. o właściwości władz i sądów administracyjnych³¹. Składały się one z 6 członków — 4 ławników wybierał wydział prowincjonalny, 2 mianował dożywotnio król; jeden z członków wydziału pełniący funkcję zastępcy prezesa rejencji piastował funkcję dyrektora sądu administracyjnego.

Poza sprawami spornymi, wydział obwodowy był także właściwy w postępowaniu uchwałowym. Wspomniana ustawa o właściwości oraz ustawa o ogólnym zarządzie kraju³² przewidywały 2 rodzaje działania kontrolnego władz administracyjnych. Pierwszy występował w postępowaniu spornym, według ustawy kończącym się orzeczeniem (*Entscheidung*) lub skargą (*Klage*). Drugi rodzaj to postępowanie uchwałowe o charakterze niespornym, stosowane wtedy, gdy w przepisach pojawiała się dyspozycja — uchwała (*beschließt*); ten sam organ mógł prowadzić oba rodzaje postępowań. Innymi słowy, wydział obwodowy rozstrzygał sprawę raz jako sąd, a innym razem jako organ administracji rządowej. Sposób rozstrzygnięcia determinował drogę odwoławczą. Jeżeli wydział obwodowy rozstrzygał sprawę w trybie postępowania uchwałowego, to instancją odwoławczą była rada prowincjonalna, w postępowaniu spornym instancją odwoławczą był Najwyższy Sąd Administracyjny w Berlinie.

Najwyższą III instancję (w niektórych kategoriach spraw — II lub I instancję) stanowił powołany w 1875 r. Najwyższy Sąd Administracyjny (NSA) w Berlinie, dzielący się na 4 specjalistyczne senaty³³. Był on całkowicie niezależny od władz administracyjnych, a w jego składzie znajdowali się wyłącznie sędziowie zawodowi. Składał się z mianowanych dożywotnio: prezydenta, prezydentów senatów i sędziów, z których połowa musiała posiadać kwalifikacje sędziowskie, a drugą połowę stanowili urzędnicy uprawnieni do objęcia wyższych stanowisk w administracji. Orzekano w kompletach 3- lub 5-osobowych; dla podjęcia uchwały wymagano *quorum* 5-osobowego. Kompetencje NSA zostały określone enumeratywnie, poza sprawami wynikającymi z zarządzeń policyjnych i skarbowych, w przypadku których obowiązywała klauzula generalna. Większość spraw rozstrzygano merytorycznie, rzadziej kasacyjnie. W I instancji sąd ten orzekał w sprawach wskazanych przez ustawy, w II instancji — odwołania od orzeczeń wydanych w I instancji przez wydziały obwodowe, a w III instancji — rewizje od wydanych przez wydziały obwodowe wyroków ostatecznych (chyba że były prawomocne na mocy przepisów szcze-

³¹ Gesetz über die Zuständigkeit der Verwaltungs- und Verwaltungsgerichtsbehörden vom 1 August 1883, GS 1883, s. 237—292.

³² Gesetz über die allgemeine Landesverwaltung vom 30 Juli 1883, GS 1883, Nr. 25/8951, s. 195—236.

³³ Gesetz, betreffend die Verfassung der Verwaltungsgerichte und das Verwaltungsstreitverfahren vom 3 Juli 1875, GS 1875, s. 375—392. Reforma sądownictwa w 1883 r. nie wprowadziła zmian w NSA.

gólnych); w wyjątkowych przypadkach można było wnieść rewizję do NSA z pominięciem odwołania. Sąd berliński rozpatrywał też skargi na nieprawidłowe postępowanie w wydziałach obwodowych i wykonywał nadzór administracyjny nad funkcjonowaniem niższych instancji³⁴.

Struktura sądownictwa administracyjnego w Rzeszy Niemieckiej była skomplikowana i niejasna. Państwo jako całość nie miało specjalnej jednolitej organizacji sądownictwa administracyjnego, a jedynie pewne osobne trybunały (sądy) administracyjne w postaci urzędów ogólnopaństwowej administracji związkowej, posiadających właściwość w pewnych szczególnych rodzajach spraw. Wynikało to z faktu, że niektóre sprawy o charakterze ogólnopaństwowym musiały być rozpatrywane przez takie instytucje powołane do ich rozstrzygnięcia. Do tej kategorii trybunałów należał Związkowy Urząd dla Spraw Swojszczyzny z siedzibą w Berlinie, utworzony w 1870 r., a rozstrzygający spory między towarzystwami dobroczynnymi wspierającymi ubogich niemających dokładnie określonego obywatelstwa³⁵. To samo dotyczyło Krajowego Urzędu Wodnego w Berlinie czy Trybunału Skarbowego Rzeszy w Monachium.

Wspomniana wyżej ustawa o tymczasowej organizacji b. dzielnicy pruskiej z dnia 1 sierpnia 1919 r. utrzymywała dotychczasowy system sądownictwa administracyjnego; kompetencje NSA w Berlinie miał przejąć, do czasu utworzenia Trybunału Administracyjnego, sąd nadziemiański (*Oberlandsgericht*), który istniał wtedy w Poznaniu; przemianowano go wkrótce na Sąd Apelacyjny, w ramach którego utworzono Senat Administracyjny (przejął on także właściwość Sądu Kameralnego w Berlinie³⁶), złożony z izby dla spraw administracyjnych i izby dla spraw podatkowych³⁷; rozpoczął on urzędowanie 15 lutego 1920 r.³⁸

Jako sądy II instancji początkowo działały nadal wydziały obwodowe, choć funkcję ich przewodniczącego objął wojewoda, do którego właściwości należały zarówno kompetencje nadprezydenta prowincji, jak i prezesa rejencji;

³⁴ Szeroko na ten temat zob. A. Tarnowska: „*Weil XY Pole ist*”. *Prusko-niemieckie państwo prawa wobec polskiej mniejszości (1850—1912)*. Toruń 2019, s. 109—119; Eadem: *Sądownictwo administracyjne II RP...*, s. 418—420.

³⁵ Gesetz über den Unterstützungswohnsitz vom 6 Juni 1870, GS 1870, s. 259. Ustawę znowelizowano w 1908 r., GS 1908, s. 377. Urząd składał się z przewodniczącego i 4 członków mianowanych dożywotnio przez Prezydium Rady Związku, na wniosek Rady Związkowej. Przewodniczący i połowa składu musiała posiadać kwalifikacje na wyższy urząd sędziowski w kraju, którego byli obywatelami. Komplet orzekający liczył 3 sędziów.

³⁶ Rozporządzenie z dnia 6 kwietnia 1920 r. o przejściu właściwości Sądu Kameralnego w Berlinie na Sąd Apelacyjny w Poznaniu. Dz.U. M.P. 1920, nr 16, poz. 169.

³⁷ Na mocy rozporządzenia Ministra b. Dzielnicy Pruskiej z dnia 15 grudnia 1919 r. o organizacji sądów w b. dzielnicy pruskiej. „Tygodnik Urzędowy Naczelnej Rady Ludowej” 1919, nr 70, s. 410.

³⁸ M. Materniak-Pawłowska: *Ustrój sądownictwa powszechnego w II Rzeczypospolitej*. Poznań 2003, s. 43.

skargi na jego orzeczenia szły do Senatu Administracyjnego Sądu Apelacyjnego w Poznaniu. Wojewódzkie Sądy Administracyjne (WSA) zostały powołane rozporządzeniem Ministra b. Dzielnicy Pruskiej w lutym 1920 r.; otrzymały one kompetencje przysługujące dotychczas b. pruskim wydziałom obwodowym. Rozporządzenie to nadawało im charakter wyraźnie sądowy, dlatego też były one całkowicie niezależne od wojewody³⁹.

W trakcie organizacji sądów zastosowano przepisy niemieckiej ustawy o ogólnym zarządzie kraju z 1883 r.⁴⁰, dostosowując ją do struktury władz polskich. Przewodniczącego WSA i jego zastępcę mianowała dożywotnio głowa państwa na wniosek Ministra b. Dzielnicy Pruskiej (później Spraw Wewnętrznych). Sędziów zawodowych w Poznaniu i Toruniu mianował dożywotnio Minister b. Dzielnicy Pruskiej (później Spraw Wewnętrznych). Sędziów niezawodowych i ich zastępców wybierał wydział krajowy.

Szczegółowe rozwiązania organizacyjne zawierały regulaminy WSA w Toruniu i Poznaniu, wprowadzone na mocy rozporządzenia Ministra Spraw Wewnętrznych z lipca 1930 r.⁴¹ — powielały one w zasadzie rozwiązania zawarte w pruskim regulaminie z 1884 r.⁴² Zgodnie z ich treścią, w skład WSA wchodziło: przewodniczący, jego zastępca, co najmniej 2 sędziów zawodowych, 6 sędziów niezawodowych i 6 ich zastępców. Do kompetencji przewodniczącego WSA należało m.in.: powoływanie kolegium sądowego, kierowanie i nadzorowanie toku spraw, przygotowywanie decyzji, zwoływanie nadzwyczajnych posiedzeń WSA, opiniowanie podań sędziów w sprawach personalnych kierowanych do MSW; WSA posiadał także uprawnienia proceduralne.

Posiedzenia WSA odbywały się w regularnych, z góry wyznaczonych terminach. Językiem urzędowym był język polski.

Do właściwości sądów administracyjnych należało badanie legalności aktów administracji rządowej i samorządowej. Ponadto mogły one badać, czy władze administracyjne nie przekroczyły granic przyznanej im władzy dyskrecyjnej. Kompetencje sądów administracyjnych określone zostały za pomocą metody mieszanej: klauzuli enumeracyjnej uzupełnionej klauzulą generalną w sprawach policyjnych. Postępowanie przed wydziałami powiatowymi (miej-

³⁹ Rozporządzenie Ministra b. Dzielnicy Pruskiej z dnia 21 lutego 1920 r., dotyczące utworzenia Wojewódzkich Rad Administracyjnych oraz Wojewódzkich Sądów Administracyjnych. Dz.U. M.P. 1920, nr 18, poz. 181. O skomplikowanym procesie powstawania sądów w Poznaniu, Toruniu i Katowicach W. Maisel: *Wojewódzkie sądy administracyjne w Drugiej Rzeczypospolitej*. Warszawa—Poznań 1976, s. 31—50.

⁴⁰ Zob. przyp. 32.

⁴¹ Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 17 lipca 1930 r. w sprawie regulaminu Wojewódzkich Sądów Administracyjnych w Poznaniu i Toruniu. Dz.U. R.P. 1930, nr 55, poz. 465.

⁴² Regulativ zur Ordnung des Geschäftsganges und des Verfahrens bei den Bezirksausschüssen vom 28 Februar 1884, Ministerial-Blatt für die gesammte innere Verwaltung in den Königlich Preussischen Staaten 1884, 45 Jg., s. 37—41.

skimi) miało dwojaki charakter: sporno-administracyjny i uchwałowy. Przeciwno wyrokom wydanym w I instancji przysługiwało stronom odwołanie do WSA. Natomiast na uchwały powzięte w I instancji, które nie miały charakteru ostatecznego, przysługiwało zażalenie do WSA. Terminy w postępowaniu przed WSA regulowała pruska ustawa z 1883 r. o ogólnym zarządzie kraju oraz ustawy szczegółowe.

Pierwszą instancję stanowiły wydziały powiatowe, utworzone na podstawie ordynacji powiatowej z 1872 r. Działały one przy starostach, a więc urzędnikach państwowych, i pod ich przewodnictwem. W ich skład wchodziło 6 członków wybieranych przez sejmik powiatowy na 6 lat. Komplet orzekający składał się z 3 osób, łącznie z przewodniczącym. Co 2 lata 1/3 składu ustępowała. Przewodniczący był mianowany dożywotnio przez głowę państwa na wniosek sejmiku. W miastach wydzielonych ze związku powiatowego, tj. liczących ponad 25 tys. mieszkańców, te same funkcje pełniły wydziały miejskie, składające się z burmistrza jako przewodniczącego i z 4 członków magistratu. Stanowiły więc one organ administracji samorządowej⁴³.

Nieco inaczej wyglądało budowanie sądownictwa administracyjnego na Śląsku. Szczególne znaczenie posiadały art. 1 i rozdział V, dotyczący sądów, zwłaszcza art. 39 statutu organicznego. Artykuł 1 przesądzał o istnieniu w ramach jednego województwa 2 różnych części: poaustriackiego Śląska Cieszyńskiego i popruskiego Górnego Śląska — poza wieloma różnymi skutkami, oznaczało to współistnienie 2 systemów prawnych, art. 39 zaś nakazywał zastąpienie dotychczasowych sądów niemieckich, pruskich i austriackich polskimi sądami administracyjnymi. Nakazywał też utworzenie przez Tymczasową Radę Śląskiego Trybunału Administracyjnego. Rada Wojewódzka, zgodnie z art. 30 statutu, miała też tymczasowo przejąć kompetencje wydziału obwodowego; orzekać miało 4 członków Rady i sędzia powołany przez Naczelnika Państwa; ze składu wykluczono wojewodę i jego zastępcę.

Zanim rozstrzygnięto sprawy przynależności Śląska, sądownictwo administracyjne funkcjonowało według przepisów pruskich, a więc wykonywały je wydziały powiatowe, a w II instancji — Wydział Obwodowy w Opolu, gdzie znajdowała się siedziba rejencji, a od 14 października 1919 r. — także siedziba prowincji; po plebiscycie Opole pozostało za granicą niemiecką.

Tworzenie szeroko pojętego polskiego wymiaru sprawiedliwości rozpoczęło się na Górnym Śląsku już pod rządami Śląskiej Naczelnej Rady Ludowej. W 1921 r. w Bytomiu, przy NRL, utworzono Delegaturę Ministerstwa Sprawiedliwości, jej zadaniem było przejęcie wymiaru sprawiedliwości z rąk niemieckich oraz zapewnienie kadry sędziowskiej dla polskiej części Śląska. Do-

⁴³ W. Maisel: *Wojewódzkie sądy administracyjne...*, s. 19—22.

datkowo przy Delegaturze funkcjonowała komisja śledcza dla zbadania spraw z okresu powstań śląskich.

Przejęcie sądownictwa z rąk Komisji Międzysojuszniczej nastąpiło jednak dopiero 12 kwietnia 1922 r., na mocy układu polsko-niemieckiego⁴⁴, a wymiar sprawiedliwości rozpoczął działalność na terenie włączonym do Polski 15 czerwca 1922 r., po decyzji Konferencji Ambasadorów dotyczącej podziału Górnego Śląska⁴⁵.

Budowa sądownictwa rozpoczęła się od szczebli najwyższych. Po upływie miesiąca od decyzji Konferencji Ambasadorów Tymczasowa Rada Wojewódzka⁴⁶, na mocy rozporządzenia z dnia 18 lipca 1922 r.⁴⁷, powołała do życia Śląski Trybunał Administracyjny — miał nim być utworzony przy Sądzie Apelacyjnym województwa śląskiego Senat Administracyjny. Jego właściwość została zakreślona szeroko, bo należeć doń miały kompetencje NSA w Berlinie, Krajowego Urzędu Wodnego w Berlinie, Skarbowego Trybunału Rzeszy w Monachium i Związkowego Urzędu do Spraw Swojszczyzny w Berlinie w stosunku do górnośląskiej części województwa, a w odniesieniu do terenów b. Śląska Cieszyńskiego — kompetencje Najwyższego Trybunału Administracyjnego w Wiedniu. Senat miał składać się z 4 izb: do spraw administracyjnych, wodnych, podatkowych i swojszczyzny (ustalania siedziby ubogich). Personalny skład Senatu stanowić mieli prezes oraz sędziowie legitymujący się kwalifikacjami sędziowskimi lub mający status wyższych urzędników administracyjnych na podstawie przepisów polskich, pruskich lub austriackich. Zastępcami stałych członków Senatu mogli być sędziowie Sądu Apelacyjnego niewchodzący w skład Senatu. Skład orzekający miał być 3-osobowy — sędzia, urzędnik i ławnik reprezentujący czynnik niefachowy, społeczny. W postępowaniu i orzekaniu stosować miano dotychczasowe przepisy pruskie lub austriackie, w zależności od terytorialnej właściwości sprawy. Senat rozpatrywać miał odwołania od wyroków WSA orzeczonych w postępowaniu sporno-administracyjnym; instancją odwoławczą od orzeczeń zapadłych w postępowaniu uchwałowym była Rada Wojewódzka. Rozporządzenie nie weszło w życie. Początkowo z powodu braku sił i środków do stworzenia Senatu, a następnie w związku z powołaniem Najwyższego Trybunału Administracyjnego

⁴⁴ Układ polsko-niemiecki w przedmiocie przejścia wymiaru sprawiedliwości na górnośląskim obszarze plebiscytowym, podpisany w Katowicach dnia 12 kwietnia 1922 r. Dz.U. R.P. 1922, nr 51, poz. 448.

⁴⁵ Szeroko na temat początków polskiego wymiaru sprawiedliwości zob. M. Materniak-Pawłowska: *Ustrój sądownictwa powszechnego...*, s. 38—46.

⁴⁶ Uzyskała ona, na mocy ustawy z dnia 30 lipca 1921 r. o uzupełnieniu art. 40 ustawy konstytucyjnej z dnia 15 lipca 1920 r. zawierającej statut organiczny województwa śląskiego, wszystkie kompetencje Rady Wojewódzkiej, aż do czasów jej ukonstytuowania się, z wyjątkiem zgody na wprowadzenie na teren województwa waluty polskiej. Dz.U. R.P. 1921, nr 73, poz. 497.

⁴⁷ „Dziennik Ustaw Śląskich” [dalej: Dz.U. Śl.] 1922, nr 8, poz. 30.

(NTA) w Warszawie prezes Sądu Apelacyjnego w Katowicach wszystkie skargi względnie odwołania w sprawach administracyjnych odsyłał do Warszawy.

W trakcie budowy sądownictwa administracyjnego na Śląsku rozstrzygnęła się bowiem kwestia systemu sądownictwa administracyjnego w całej Rzeczypospolitej. Ustawa z 3 sierpnia 1922 r. przewidywała utworzenie NTA o uprawnieniach wyłącznie kasacyjnych, który miał być jedynym ogólnopolskim sądem administracyjnym⁴⁸. Organizację niższych instancji odłożono na później, odstąpiono także od udziału w tworzonej sędziowskiej czynnikowi obywatelskiemu. Ustawa wzorowała się więc na jednoinstancyjnym modelu austriackim, przewidzianym w ustawie z 1875 r. o wiedeńskim Trybunale Administracyjnym. Określała ona jedynie ogólne zasady działania Trybunału, dlatego też w 1923 r. powstał pierwszy regulamin NTA, szczegółowo wskazujący jego zadania i ustroj⁴⁹.

Śląska Rada Wojewódzka uznała więc, że należy problem rozwiązać definitywnie. Dlatego też 4 maja 1923 r. przyjęła uchwałę, że ze względu na jednolitość orzecznictwa ustanowienie osobnego Śląskiego Trybunału jest niewskazane i zwróciła się do Sejmu Śląskiego, by ten wyraził zgodę na rozciągnięcie mocy obowiązującej ustawy o NTA na województwo śląskie, co też się stało. Sejm Rzeczypospolitej ostatecznie, ustawą z dnia 28 maja 1924 r., rozciągnął na obszar województwa moc obowiązującą ustaw o NTA⁵⁰; ustawa ta kończyła dotychczasowy stan prowizoryczny, rozciągając właściwość NTA na cały obszar państwa. W stosunku do WSA w tym byłym zaborze, oprócz orzecznictwa w postępowaniu sporno-administracyjnym, NTA uzyskał kompetencje Krajowego Urzędu Wodnego określone ustawą pruską z 1913 r., ponadto jako jedyna instancja kasacyjna orzekał w sprawach podatku dochodowego oraz jako sąd rewizyjny orzekał w sprawach zakończonych wydanym w II instancji wyrokiem WSA. Do jego właściwości należały także sprawy konfliktów urzędniczych oraz sprawy dyscyplinarne sędziów administracyjnych z b. zaboru pruskiego. Właściwość NTA na terenie górnośląskim województwa ślą-

⁴⁸ Dz.U. R.P. 1922, nr 67, poz. 600.

⁴⁹ Rozporządzenie Prezydenta RP z dnia 31 lipca 1923 r. w przedmiocie wydania regulaminu Najwyższego Trybunału Administracyjnego. Dz.U. R.P. 1923, nr 80, poz. 630. Ustawa o NTA była wielokrotnie nowelizowana; największe zmiany zostały dokonane w 1932 r., na mocy rozporządzenia Prezydenta RP z dnia 27 października 1932 r. o Najwyższym Trybunale Administracyjnym. Dz.U. R.P. 1932, nr 94, poz. 806. W ślad za nim w grudniu tego samego roku wprowadzony został nowy regulamin NTA, tym razem w postaci rozporządzenia premiera. Dz.U. R.P. 1932, nr 118, poz. 968. Zob. D. Malec: *Najwyższy Trybunał Administracyjny...*, s. 31—32.

⁵⁰ Ustawa z dnia 28 maja 1924 r. w przedmiocie rozciągnięcia mocy obowiązującej ustaw o NTA na obszar województwa śląskiego. Dz.U. R.P. 1924, nr 50, poz. 505. Poza ustawą o NTA, na województwo śląskie rozciągnięto też przepisy ustawy o kosztach postępowania przed NTA, a także kompetencje Senatu Sądu Apelacyjnego Województwa Śląskiego, choć go nie powołano; szerzej na ten temat zob. J.S. Langrod: *Zarys sądownictwa administracyjnego ze szczególnym uwzględnieniem sądownictwa administracyjnego w Polsce*. Warszawa 1925, s. 235—236.

skiego została co do zasady określona za pomocą enumeracji pozytywnej, w przeciwieństwie do modelu austriackiego, obowiązującego na pozostałym terytorium Rzeczypospolitej i części cieszyńskiej województwa, gdzie obowiązywała klauzula generalna.

Z sądownictwem administracyjnym została też powiązana Rada Wojewódzka, która zgodnie z art. 27 statutu organicznego przejęła kompetencje pruskiej Rady Prowincjonalnej i Wydziału Prowincjonalnego, a także austriackiego Wydziału Krajowego. Rozpatrywała więc (do 17 maja 1923 r.) zażalenia na uchwały WSA w Katowicach. Jej kompetencje w tej dziedzinie zostały poszerzone ustawą z dnia 9 maja 1923 r.⁵¹ Przekazywała ona Śląskiej Radzie Wojewódzkiej wszystkie sprawy uchwałowe należące do właściwości, dla których ustawy pruskie nie przewidywały w ogóle postępowania sporno-administracyjnego.

Wojewódzki Sąd Administracyjny powstał na mocy rozporządzenia wojewody śląskiego z dnia 1 sierpnia 1922 r.⁵² Zajął on w części górnośląskiej województwa miejsce wydziału obwodowego (*Bezirksausschuss*), obejmując cały zakres jego działania. Siedzibą sądu miały być Katowice. Wyłączono z jego właściwości sprawy, dla których przepisy prawne górnośląskiej części województwa nie przewidywały postępowania sporno-administracyjnego, tylko uchwałowe, przekazując je do rozstrzygnięcia Radzie Wojewódzkiej w postępowaniu uchwałowym.

W skład WSA wchodził: przewodniczący (prezes), jego zastępca (wiceprezes), sędziowie zawodowi i sędziowie niezawodowi. Prezesa, wiceprezesa i sędziów zawodowych mianował dożywotnio, na wniosek wojewody, Naczelnik Państwa; do czasu ich powołania funkcję sędziów zawodowych mogli sprawować delegowani sędziowie sądów powszechnych. Sędziów niezawodowych wyznaczała Rada Wojewódzka spośród pochodzących z wyboru swoich członków

⁵¹ Ustawa z dnia 9 maja 1923 roku w przedmiocie zatwierdzenia rozporządzeń wojewody z dnia 1 sierpnia 1922 roku i dnia 19 września 1922 roku odnoszących się do Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego (Dz.U. Śl. 1922, nr 12, poz. 42 i nr 24, poz. 82), Dz.U. Śl. 1923, nr 20, poz. 129, § 2.

⁵² Rozporządzenie z dnia 1 sierpnia 1922 r. w przedmiocie utworzenia Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego. Dz.U. Śl. 1922, nr 12, poz. 42. Zauważmy, że trzeba było znowelizować statut organiczny, ustanowienie bowiem Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego wymagało ustawy Sejmu Śląskiego (art. 39 w zw. z art. 14 statutu). Do statutu, w przepisach końcowych, w art. 40 ust. 3, dodano: „Wojewoda w porozumieniu z tymczasową Radą Wojewódzką będzie miał do czasu zebrania się Sejmu Śląskiego władzę ustawodawczą w zakresie zastrzeżonym dla ustawodawstwa śląskiego i w wypadkach wymagających koniecznie niezwłocznego ustawodawczego uregulowania. Wydane na tej podstawie dekrety z mocą ustawy tracą swoją moc, o ile ich nie zatwierdzi Sejm Śląski, któremu muszą być na pierwszym posiedzeniu przedłożone”; zob. przyp. 46. Przepisy związane z WSA Sejm Śląski zatwierdził ustawą z dnia 9 maja 1923 r. w przedmiocie zatwierdzenia rozporządzeń wojewody z dnia 1 sierpnia 1922 r. odnoszących się do Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego. Dz.U. Śl. 1923, nr 20, poz. 129. Por. A. Tarnowska: *O niezależności sądów i niezawisłości sędziów Wojewódzkich Sądów Administracyjnych 1920—1939*. „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2006, T. 58, z. 1, s. 122—123.

lub spośród innych mieszkańców województwa. Wojewoda decydował o ustanowieniu w sądzie 2 lub więcej izb, konkretyzował podział pracy między nimi i miejsce odbywania posiedzeń każdej z nich — wszystko na podstawie osobnego rozporządzenia. Skład orzekający sądu liczył 5 osób, w tym prezes lub wiceprezes, jeden sędzia zawodowy i 3 sędziów niezawodowych. Status administracyjnych sędziów śląskich, zarówno zawodowych, jak i niezawodowych, różnił się od statusu sędziów WSA w Toruniu i Poznaniu; w przeciwieństwie do tych ostatnich, mieli oni zagwarantowaną pełną niezawisłość. Zdecydował o tym wojewoda śląski, zrównując ich w praktyce z sędziami sądów powszechnych, unieważniając ponadto wszystkie postanowienia sprzeczne z zasadą niezawisłości sędziów wojewódzkich sądów administracyjnych⁵³. Do uprawnień wojewody należało natomiast wysyłanie swojego zastępcy na posiedzenia WSA i do zaskarżania orzeczeń sądu ze względu na interes publiczny; w praktyce naczelnicy wydziałów Śląskiego Urzędu Wojewódzkiego mieli obowiązek delegowania wykwalifikowanych urzędników jako obrońców na rozprawę WSA, w której stroną pozwaną była Śląska Rada Wojewódzka lub Śląski Urząd Wojewódzki⁵⁴.

Pierwszą instancję stanowiły, podobnie jak w całej b. dzielnicy pruskiej, wydziały powiatowe. Ze względów narodowościowych rozporządzeniem wojewody śląskiego z dniem 17 czerwca 1922 r. wydziały powiatowe z czasów pruskich zostały rozwiązane⁵⁵. Ich miejsce zajęły wydziały komisaryczne, które przejęły także uprawnienia sejmików powiatowych. Członków wydziału w liczbie 6 mianował wojewoda na wniosek starosty; składali oni przysięgę przed starostą, który wydziałowi przewodniczył. Stan ten miał obowiązywać do czasu nowych wyborów, ale w praktyce wydziały powiatowe w 6 powiatach ziemskich górnośląskiej części województwa miały charakter komisaryczny aż do wybuchu wojny; w 2 powiatach części cieszyńskiej samorządu powiatowego nie było w ogóle⁵⁶. Podobnie wyglądała sytuacja w miastach stanowiących siedzibę powiatu: w Bielsku, Królewskiej Hucie (Chorzowie) i Katowicach — mimo wprowadzenia daleko idących zmian w ordynacjach wyborczych do samorządów miejskich, i tu dominowały zarządy komisaryczne⁵⁷.

⁵³ Rozporządzenie wojewody śląskiego z dnia 19 września 1922 r. o uzupełnieniu rozporządzenia z dnia 1 sierpnia 1922 r. w przedmiocie utworzenia Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego. Dz.U. Śl. 1922, nr 24, poz. 82; A. Tarnowska: *O niezależności sądów i niezawisłości sędziów...*, s. 131; W. Maisel: *Wojewódzkie sądy administracyjne...*, s. 60—63.

⁵⁴ W. Maisel: *Wojewódzkie sądy administracyjne...*, s. 103.

⁵⁵ Dz.U. Śl. 1922, nr 1, poz. 3.

⁵⁶ Z. Hojka: *Zespolona administracja rządowa i autonomiczna w województwie śląskim (1922—1929) — geneza, struktura administracyjna i zakres działania*. Katowice 2005, s. 70—72.

⁵⁷ A. Tarnowska: *Z dziejów unifikacji administracji II Rzeczypospolitej. Rola przepisów pruskich*. Toruń 2012, s. 192—194.

Z właściwości powszechnego sądownictwa administracyjnego wyłączone zostały występujące w administracyjnym postępowaniu spornym sprawy górnicze. W związku z tym dla górnośląskiej części województwa śląskiego dla spraw górniczych został powołany w Katowicach, w miejsce dotychczasowych organów pruskich, Wyższy Urząd Górniczy, do którego kompetencji miały należeć wszystkie sprawy przekazane zgodnie z przepisami władzom górniczym II instancji. Równocześnie przy urzędzie tym ustanowiono Wydział Górniczy, powołany do załatwiania spraw górniczych w administracyjnym postępowaniu spornym na obszarze Górnego Śląska⁵⁸. Wydział Górniczy miał funkcjonować na podstawie przepisów pruskich, które nadal obowiązywały, chyba że zostały uchylone⁵⁹. Na podstawie pruskiej powszechnej ustawy górniczej oraz wspomnianego rozporządzenia Rady Ministrów, w porozumieniu z Tymczasową Radą Wojewódzką, Minister Przemysłu i Handlu wydał 22 czerwca 1922 r. rozporządzenie w przedmiocie ustanowienia urzędów górniczych okręgowych w obrębie Wyższego Urzędu Górniczego (WUG) w Katowicach⁶⁰. Powołał je w Rybniku, Królewskiej Hucie (Chorzowie), Tarnowskich Górach i w Katowicach; przejęły one okręgi urzędowe b. pruskich urzędów górniczych. Urząd w Katowicach przejął dodatkowo agendy Urzędu Okręgowego w Cieszynie. Właściwości tych urzędów obejmowały wszystkie sprawy, które w myśl rozporządzeń Rzeszy Niemieckiej i państwa pruskiego należały do pruskich urzędów górniczych⁶¹. Na terenie Galicji istniejące tam okręgowe urzędy górnicze przejęła Polska Komisja Likwidacyjna; Wydział Górniczy Komisji był władzą górniczą obejmującą czynności Starostwa Górniczego w Krakowie; tam, gdzie było to możliwe, przejął też galicyjskie kopalnie. Komisję rozwiązano w 1919 r.; galicyjskie zakłady górnicze objął swoim nadzorem Minister

⁵⁸ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 24 czerwca 1922 r. w przedmiocie utworzenia Wyższego Urzędu Górniczego w Katowicach. Dz.U. R.P. 1922, nr 50, poz. 44.

⁵⁹ Allgemeines Berggesetz für die preußischen Staaten: vom 14. Juni 1865; unter Berücksichtigung seiner durch die Gesetzgebung b i szum 1. Juni 1913 herbeigeführten Abänderungen und Ergänzungen nebst Anhang, Textausg. Mit Anm. Und Sachreg. Von Fritz Bennhold. Essen:baedeker, 1914, Achter Titel. Von den Bergbehörden, §§ 187—194b.

⁶⁰ Dz.U. R.P. 1922, nr 53, poz. 489.

⁶¹ Zgodnie z ustawą z 1865 r., na najniższym szczeblu funkcjonowały okręgowe urzędy górnicze z okręgowymi urzędnikami górniczymi (§ 189), w najważniejszych ośrodkach górniczych były to wyższe urzędy górnicze (§ 190); na czele systemu stało Ministerstwo Handlu, w ramach którego działała Deputacja Górnicza. Na terenie Śląska Wyższy Urząd Górniczy znajdował się we Wrocławiu. Podlegały mu Okręgowe Urzędy Górnicze w Wałbrzychu Północ, Wałbrzychu Południe i Zgorzelcu. Kompetencje urzędów obejmowały m.in.: dbanie o bezpieczeństwo pracy, właściwe prowadzenie robót górniczych, ochronę bezpieczeństwa i życia górników w pracy. Z kolei Wyższe Urzędy Górnicze sprawowały nadzór nad okręgowymi urzędami górniczymi i mierniczymi oraz nad kształceniem załóg górniczych. Na początku XX w., po nowelizacjach ustawy, wprowadzono komisje górnicze, które miały rozpatrywać spory administracyjne w zakresie górnictwa, por. *Historia Wyższego Urzędu Górniczego na tle dziejów nadzoru górniczego na ziemiach polskich*. Opr. M. Tarabuła. Katowice 2012, s. 22—23.

Przemysłu i Handlu, a bezpośredni nadzór sprawowało Starostwo Górnicze w Krakowie⁶². Na Śląsku głównym zadaniem WUG, oprócz wielu innych, było czuwanie nad bezpieczeństwem pracy w kopalniach oraz bezpieczeństwem publicznym, gdyby zagrażały mu prace górnicze, a także opracowywanie i wydawanie w miarę potrzeb przepisów górniczo-policyjnych. Z kolei okręgowe urzędy górnicze dokonywały regularnych inspekcji i badały skutki nieszczęśliwych wypadków; miały też nadzorować dostosowanie urządzeń kopalnianych i metod pracy do obowiązujących przepisów górniczo-policyjnych. W celu ich zaktualizowania i ujednoczenia WUG w lipcu 1923 r. wydał „rozporządzenie górniczo-policyjne WUG” — priorytetem stało się zmniejszenie wypadkowości w kopalniach. W skali całej Rzeczypospolitej system uregulowała ustawa z dnia 11 kwietnia 1924 r. o władzach górniczych⁶³; przyjęła ona pruski model nadzoru górniczego istniejący już w zasadzie na Górnym Śląsku. Kompleksowo sprawy górnictwa uregulowało rozporządzenie Prezydenta RP z dnia 28 listopada 1930 r. — Prawo górnicze⁶⁴, które weszło w życie 1 stycznia 1932 r., a na Śląsku rok później, po wyrażeniu zgody przez Sejm Śląski⁶⁵. W sprawach sporno-administracyjnych organami I instancji były okręgowe urzędy górnicze, odwołania zaś rozpatrywał WUG⁶⁶.

Odmienne od pozostałego obszaru b. dzielnicy pruskiej rozwiązano w województwie sprawę języka urzędowego; decydujący wpływ na przyjęte rozwiązania miała polsko-niemiecka konwencja górnośląska, zawarta w Genewie dnia 15 maja 1922 r.⁶⁷

Pierwszym chronologicznie aktem prawnym było rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 18 sierpnia 1922 r., ustanowione w porozumieniu z Tymczasową Radą Wojewódzką, w przedmiocie przepisów przejściowych o używaniu języka polskiego w sądownictwie i notariacie w górnośląskiej części województwa śląskiego. Zgodnie z jego treścią, językiem urzędowym był język polski. Dopuszczono jednak posługiwanie się równoległe językiem niemieckim do dnia 15 lipca 1926 r. Natomiast sędziowie i inni urzędnicy wymiaru sprawiedliwości nieznający języka polskiego po objęciu służby w polskim sądownictwie mogli posługiwać się językiem niemieckim tylko przez rok. W kontaktach z władzami i urzędami w innych częściach państwa obowiązywał wyłącznie język polski. Jeżeli w składzie orzekającym sądu znalazł się sędzia nieznający języka polskiego, a wszyscy pozostali sędziowie, w sprawach

⁶² Ibidem, s. 28.

⁶³ Dz.U. R.P. 1924, nr 40, poz. 424.

⁶⁴ Dz.U. R.P. 1930, nr 85, poz. 654. Władze górnicze zostały uregulowane w dziale X, art. 188—193. Postępowanie sporno-administracyjne regulowały art. 194—195.

⁶⁵ Dz.U. Śl. 1933, nr 1, poz. 1.

⁶⁶ Por. *Historia Wyższego Urzędu Górniczego...*, s. 28—33.

⁶⁷ Polsko-niemiecka konwencja górnośląska zawarta w Genewie dnia 15 maja 1922 r. Bytom b.d.w., dział V, rozdz. II, art. 140—146; protokół końcowy, pkt VI.

karnych zaś także przedstawiciel prokuratury oraz oskarżony i jego obrońca, znali język niemiecki, to rozprawa mogła toczyć się w tym języku. W innej sytuacji rozprawa miała się toczyć w języku polskim, z tłumaczeniem jej przebiegu na język niemiecki. Protokół spisywano w języku, w którym odbywała się rozprawa, choć wyroki miały być spisane w języku polskim. Jeżeli członek składu orzekającego mający pisać wyrok nie znał w dostatecznym stopniu języka polskiego, wyrok mógł zostać zredagowany w języku niemieckim. Najważniejszą jego część należało jednak przetłumaczyć na język polski i zamieścić na początku; wyłącznie bowiem część polska była miarodajna pod względem prawomocności i wykonalności wyroku⁶⁸. Całościowe uregulowanie problemu języka urzędowego w innych instytucjach publicznych zawierała ustawa Sejmu Śląskiego ze stycznia 1923 r. Potwierdzała ona, że język polski jest wyłącznym językiem urzędowym „władz, urzędów, ciał samorządowych i publiczno-prawnych instytucji, o ile podlegają Województwu Śląskiemu lub też ustawodawstwu Sejmu Śląskiego”. Każdemu jednak wolno było na obszarze województwa zwracać się ustnie do władz cywilnych w języku polskim lub niemieckim. Osoby należące do mniejszości niemieckiej miały prawo przemawiać w instytucjach samorządowych w języku niemieckim przez 15 lat — od 15 lipca 1922 r., a urzędnicy nieznający języka polskiego mogli posługiwać się językiem niemieckim do 15 lipca 1926 r.⁶⁹ Niewątpliwie do używania języka niemieckiego na terenie województwa podchodzono ze zrozumieniem, skoro jeszcze w 1937 r. tolerowano posługiwanie się językiem niemieckim, także w Wojewódzkim Sądzie Administracyjnym, choć w sytuacjach wyjątkowych i za zgodą samego wojewody⁷⁰.

Reasumując, status prawny sądownictwa administracyjnego w całym b. zaborze pruskim, przede wszystkim wojewódzkich sądów administracyjnych, zwłaszcza w województwie śląskim należy ocenić wysoko i w pełni podzielić opinię w tej mierze Witolda Maisla, że „nie były organami kontrolnymi, nadzorującymi działalność aparatu administracyjnego, lecz organami rozstrzygającymi spory powstałe w indywidualnych przypadkach, wniesione przed sąd administracyjny z inicjatywy strony pokrzywdzonej. Nie można tu mówić także o odwoływaniu się od decyzji organów hierarchicznie niższych do wyższych, gdyż wojewódzkim sądom nie podlegały żadne organy hierarchicznie niższe (nie wyłączając sądów administracyjnych pierwszej instancji). Działalność WSA nie ograniczała się ponadto do resortu spraw wewnętrznych, lecz

⁶⁸ Dz.U. R.P. 1922, nr 70, poz. 631.

⁶⁹ Dz.U. Śl. 1923, nr 5, poz. 34.

⁷⁰ Ustawa z dnia 16 lipca 1937 r. o języku urzędowym władz i urzędów administracyjnych w województwie śląskim. Dz.U. Śl. 1937, nr 14, poz. 32. Jednocześnie WSA w Katowicach po 15 lipca 1926 r. przeniósł w stan spoczynku kilkunastu urzędników, którzy nie potrafili posługiwać się językiem polskim. W. Maisel: *Wojewódzkie sądy administracyjne...*, s. 196.

obejmowała spory z dziedziny różnych resortów (opieki społecznej, skarbu, szkolnictwa, przemysłu). Upoważnienie wojewody, jako komisarza interesu publicznego, do występowania przed wojewódzkimi sądami administracyjnymi tylko w charakterze strony, a nie z pozycji władczej, która mu przysługiwała jako reprezentantowi rządu, dowodzi właśnie niezależności tego sądu od wojewody⁷¹.

Należy także zauważyć, że w ramach jednego województwa funkcjonował dualizm sądownictwa administracyjnego. Na Śląsku Cieszyńskim bowiem pozostawiono rozwiązania austriackie, a więc jednoinstancyjne, z NTA jako trybunałem kasacyjnym.

Bibliografia

Akty prawne pruskie

- Allgemeines Berggesetz für die preußischen Staaten: vom 14. Juni 1865; unter Berücksichtigung seiner durch die Gesetzgebung bis zum 1. Juni 1913 herbeigeführten Abänderungen und Ergänzungen nebst Anhang, Textausg. Mit Anm. Und Sachreg. Von Fritz Bennhold. Essen:baedeker, 1914, Achter Titel. Von den Bergbehörden, §§ 187—194b.
- Gesetz über den Unterstützungswohnsitz vom 6 Juni 1870, [dalej: GS] 1870, s. 259.
- Kreisordnung für die östlichen Provinzen Preussen, Brandenburg, Pommern, Posen, Schlesien und Sachsen vom 13. Dezember 1872, Gesetzsammlung für die Preussischen Königlichen Staaten 1872, s. 661—714, znowelizowana w marcu 1881 r., GS 1881, s. 155.
- Gesetz, betreffend die Verfassung der Verwaltungsgerichte und das Verwaltungsverfahren vom 3 Juli 1875, GS 1875, s. 375—392.
- Gesetz über die allgemeine Landesverwaltung vom 30 Juli 1883, GS 1883, s. 195—236.
- Gesetz vom 30 Juli 1883 über die allgemeine Landesverwaltung, GS 1883, Nr. 25/8951, s. 195—236.
- Gesetz über die Zuständigkeit der Verwaltungs- und Verwaltungsgerichtsbehörden vom 1 August 1883, GS 1883, s. 237—292.
- Regulativ zur Ordnung des Geschäftsganges und des Verfahrens bei den Bezirksausschüssen vom 28 Februar 1884, Ministerial-Blatt für die gesammte innere Verwaltung in den Königlich Preussischen Staaten 1884, 45 Jg., s. 37—41.
- Gesetz, betreffend die Errichtung einer Provinz Oberschlesien vom 14. Oktober 1919, Gesetzsammlung für Preußen 1921, s. 132.

⁷¹ Ibidem, s. 220—221.

Akty prawne b. dzielnicy pruskiej

- Rozporządzenie Ministra b. Dzielnicy Pruskiej z dnia 15 grudnia 1919 r. o przejściu wymiaru sprawiedliwości w b. dzielnicy pruskiej na Rzeczpospolitą Polską. „Dziennik Urzędowy Ministerstwa b. Dzielnicy Pruskiej” (Dz.U. M.P.) 1920, nr 3, poz. 1.
- Rozporządzenie Ministra b. Dzielnicy Pruskiej z dnia 15 grudnia 1919 r. o organizacji sądów w b. dzielnicy pruskiej. „Tygodnik Urzędowy Naczelnej Rady Ludowej” 1919, nr 70, s. 410.
- Rozporządzenie z dnia 31 stycznia 1920 r. o przejściu wymiaru sprawiedliwości w obszarze b. dzielnicy pruskiej poza b. linią demarkacyjną na Rzeczpospolitą Polską. Dz.U. M.P. 1920, nr 6, s. 109.
- Rozporządzenie Ministra b. Dzielnicy Pruskiej z dnia 21 lutego 1920 r., dotyczące utworzenia Wojewódzkich Rad Administracyjnych oraz Wojewódzkich Sądów Administracyjnych. Dz.U. M.P. 1920, nr 18, poz. 181.
- Rozporządzenie z dnia 6 kwietnia 1920 r. o przejściu właściwości Sądu Kameralnego w Berlinie na Sąd Apelacyjny w Poznaniu. Dz.U. M.P. 1920, nr 16, poz. 169.

Akty prawne śląskie

- Ustawa z dnia 9 maja 1923 r. w przedmiocie zatwierdzenia rozporządzeń wojewody z dnia 1 sierpnia 1922 r. i dnia 19 września 1922 r. odnoszących się do Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego. „Dziennik Ustaw Śląskich” [dalej: Dz.U. Śl.] 1922, nr 12, poz. 42; Dz.U. Śl. 1922, nr 24, poz. 82; Dz.U. Śl. 1923, nr 20, poz. 129.
- Ustawa z dnia 16 stycznia 1923 r. w przedmiocie języka urzędowego na obszarze Województwa Śląskiego. Dz.U. Śl. 1923, nr 5, poz. 34.
- Ustawa Sejmu Śląskiego z dnia 14 listopada 1923 r. o wyrażeniu zgody na wejście w życie na obszarze województwa śląskiego rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 29 listopada 1930 r. — Prawo górnicze. Dz.U. Śl. 1933, nr 1, poz. 1.
- Rozporządzenie wojewody śląskiego z dnia 17 czerwca 1922 r. w przedmiocie ustroju powiatowego Województwa Śląskiego. Dz.U. Śl. 1922, nr 1, poz. 3.
- Rozporządzenie z dnia 18 lipca 1922 r. w przedmiocie utworzenia Śląskiego Trybunału Administracyjnego. Dz.U. Śl. 1922, nr 8, poz. 30.
- Rozporządzenie z dnia 1 sierpnia 1922 r. w przedmiocie utworzenia Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego. Dz.U. Śl. 1922, nr 12, poz. 42.
- Rozporządzenie wojewody śląskiego z dnia 19 września 1922 r. o uzupełnieniu rozporządzenia z dnia 1 sierpnia 1922 r. w przedmiocie utworzenia Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego. Dz.U. Śl. 1922, nr 24, poz. 82.

Akty prawne ogólnopolskie

- Ustawa Konstytucyjna z dnia 15 lipca 1920 r. zawierająca statut organiczny województwa śląskiego. Dz.U. R.P. 1920, nr 73, poz. 497.
- Ustawa z dnia 1 sierpnia 1919 r. o tymczasowej organizacji zarządu b. Dzielnicy Pruskiej. Dz.U. R.P. 1919, nr 64, poz. 385.
- Ustawa z dnia 16 listopada 1920 r. o ratyfikacji układu polsko-niemieckiego w przedmiocie przejęcia wymiaru sprawiedliwości z dnia 20 września 1920 r. Dz.U. R.P. 1920, nr 120, poz. 794.
- Ustawa z dnia 30 lipca 1921 r. o uzupełnieniu art. 40 ustawy konstytucyjnej z dnia 15 lipca 1920 r. zawierającej statut organiczny województwa śląskiego. Dz.U. R.P. 1921, nr 73, poz. 497.
- Ustawa z dnia 7 kwietnia 1922 r. w przedmiocie zniesienia Ministerstwa b. Dzielnicy Pruskiej. Dz.U. R.P. 1922, nr 30, poz. 247.
- Ustawa z dnia 1 sierpnia 1922 r. w przedmiocie utworzenia Najwyższego Trybunału Administracyjnego. Dz.U. R.P. 1922, nr 67, poz. 600.
- Ustawa z dnia 11 kwietnia 1924 r. o władzach górniczych. Dz.U. R.P. 1924, nr 40, poz. 424.
- Ustawa z dnia 28 maja 1924 r. w przedmiocie rozciągnięcia mocy obowiązującej ustaw o NTA na obszar województwa śląskiego. Dz.U. R.P. 1924, nr 50, poz. 505.
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 31 lipca 1923 r. w przedmiocie wydania regulaminu Najwyższego Trybunału Administracyjnego. Dz.U. R.P. 1923, nr 80, poz. 630.
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 29 listopada 1930 r. — Prawo górnicze. Dz.U. R.P. 1930, nr 85, poz. 654.
- Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 października 1932 r. o Najwyższym Trybunale Administracyjnym. Dz.U. R.P. 1932, nr 94, poz. 806.
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 21 października 1921 r. w przedmiocie przekazania Ministrowi Sprawiedliwości zarządu wymiaru sprawiedliwości na obszarze b. dzielnicy pruskiej. Dz.U. R.P. 1921, nr 88, poz. 651.
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 24 czerwca 1922 r. w przedmiocie utworzenia Wyższego Urzędu Górniczego w Katowicach. Dz.U. R.P. 1922, nr 50, poz. 44.
- Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 23 grudnia 1932 r. — Regulamin Najwyższego Trybunału Administracyjnego. Dz.U. R.P. 1932, nr 118, poz. 968.
- Rozporządzenie Ministra Przemysłu i Handlu z dnia 27 czerwca 1922 r. w przedmiocie ustanowienia urzędów górniczych okręgowych w obrębie Wyższego Urzędu Górniczego w Katowicach. Dz.U. R.P. 1922, nr 53, poz. 489.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 18 sierpnia 1922 r. w przedmiocie przepisów przejściowych o używaniu języka polskiego w sądownictwie i notariacie w górnośląskiej części województwa śląskiego. Dz.U. R.P. nr 60, poz. 631.
- Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 17 lipca 1930 r. — w sprawie regulaminu Wojewódzkich Sądów Administracyjnych w Poznaniu i Toruniu. Dz.U. R.P. 1930, nr 55, poz. 465.
- Układ polsko-niemiecki w przedmiocie przejęcia wymiaru sprawiedliwości zawarty w Poznaniu dnia 20 września 1920 r. Dz.U. R.P. 1920, nr 120, poz. 795.

- Układ polsko-niemiecki w przedmiocie przejścia wymiaru sprawiedliwości na górnośląskim obszarze plebiscytowym, podpisany w Katowicach dnia 12 kwietnia 1922 r. Dz.U. R.P. 1922, nr 51, poz. 448.
- Załącznik do ustawy z dnia 24 maja 1922 r. w przedmiocie ratyfikacji konwencji niemiecko-polskiej dotyczącej Górnego Śląska, podpisanej w Genewie dnia 15 maja 1922 r. Dz.U. R.P. 1922, nr 44, poz. 370.
- Oświadczenie rządowe z dnia 31 stycznia 1922 r. w przedmiocie polsko-niemieckiej umowy amnestyjnej z dnia 1 października 1919 r. oraz polsko-niemiecka umowa dodatkowa do umowy z dnia 1 października 1919 r. w sprawie wypuszczenia na wolność osób przytrzymanych i przyznania wolności od kar, podpisana w Berlinie dnia 12 lutego 1921 r. Dz.U. R.P. 1922, nr 11, poz. 645.
- Oświadczenie rządowe w przedmiocie wymiany not dotyczących układu polsko-niemieckiego w przedmiocie wymiaru sprawiedliwości z dnia 20 września 1920 r. Dz.U. R.P. 1920, nr 120, poz. 796.
- Oświadczenie rządowe z dnia 23 maja 1922 r. w sprawie podziału Górnego Śląska. Dz.U. R.P. 1922, nr 44, poz. 69.

Inne akty prawne

- Dwie uchwały Rady Ambasadorów w sprawie Śląska Cieszyńskiego, Spisza i Orawy z dnia 25 i 28 lipca 1920 roku. b.m.w. 1920.
- Polsko-niemiecka konwencja górnośląska zawarta w Genewie dnia 15 maja 1922 r. Bytom b.d.w., dział V, rozdz. II, art. 140—146; protokół końcowy, pkt VI.

Opracowania

- Cybulski B.: *Rada Narodowa Księstwa Cieszyńskiego (1918—1920). Studium historyczno-prawne*. Opole 1980, s. 43—47, 174—181, 211—214.
- Czubiński A.: *Historia powszechna XX wieku*. Poznań 2003, s. 130—132.
- Drozdowski M.M.: „*Dramatis personae*” międzynarodowej sytuacji Górnego Śląska w latach 1917—1922. W: *Górny Śląsk 1918—1939*. Opr. zb., red. T. Skoczek. Warszawa 2015, s. 11—15.
- Encyklopedia powstań śląskich*. Opr. zb., red. F. Hawranek. Opole 1982, *passim*.
- Gołąb S., Rosenblüth I.: *Ustrój sądów powszechnych*. Warszawa 1929, s. 305—306.
- Grześkowiak G., Mikitin J.: *Powstania śląskie 1919—1920—1921*. Warszawa 2013, *passim*.
- Historia Wyższego Urzędu Górniczego na tle dziejów nadzoru górniczego na ziemiach polskich*. Opr. M. Tarabuła. Katowice 2012, s. 22—23, 28—33.
- Hojka Z.: *Zespolona administracja rządowa i autonomiczna w województwie śląskim (1922—1929) — geneza, struktura administracyjna i zakres działania*. Katowice 2005, s. 70—72.
- Langrod J.S.: *Zarys sądownictwa administracyjnego ze szczególnym uwzględnieniem sądownictwa administracyjnego w Polsce*. Warszawa 1925, s. 235—236.

- Maisel W.: *Wojewódzkie sądy administracyjne w Drugiej Rzeczypospolitej*. Warszawa—Poznań 1976, s. 19—22, 31—50, 60—63, 103, 220—221.
- Malec D.: *Najwyższy Trybunał Administracyjny 1922—1939 w świetle własnego orzecznictwa*. Warszawa—Kraków 1999, s. 23—25, 31—32.
- Materniak-Pawłowska M.: *Ustrój sądownictwa powszechnego w II Rzeczypospolitej*. Poznań 2003, s. 36—46.
- Musiałik A.: *Naczelna Rada Ludowa*, ibrbs.pl/mediawiki/index.php/Naczelna_Rada_Ludowa.
- Musiałik A.: *Polski Komisariat Plebiscytowy*, ibrbs.pl/mediawiki/index.php/Polski_Komisariat_Plebiscytowy.
- Paciorkowski S.: *Pierwsze miesiące działalności sądów pokoju w Apelacji Poznańskiej w 1920 r. w świetle akt Sądu Apelacyjnego w Poznaniu*. „Przegląd Prawniczy Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu” 2015, T. 5, s. 10.
- Pobóg-Malinowski W.: *Najnowsza historia polityczna Polski 1864—1945*, T. 2, cz. 1. Londyn 1956, s. 107—109, 109—116, 160—168, 173—175, 276—279, 284—285.
- Tarnowska A.: *O niezależności sądów i niezawisłości sędziów Wojewódzkich Sądów Administracyjnych 1920—1939*. „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2006, T. 58, z. 1, s. 122—123, 131.
- Tarnowska A.: *Sądownictwo administracyjne II RP a pruski model sądownictwa administracyjnego*. „Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego” 2006, T. 9, nr 2, s. 418—420, 424—427, 429—430.
- Tarnowska A.: *„Weil XY Pole ist”. Prusko-niemieckie państwo prawa wobec polskiej mniejszości (1850—1912)*. Toruń 2019, s. 109—119.
- Tarnowska A.: *Z dziejów unifikacji administracji II Rzeczypospolitej. Rola przepisów pruskich*. Toruń 2012, s. 192—194.
- Trajdos T.M.: *Śląsk wobec Spiszu, Orawy i Czadeckiego w okresie międzywojennym*. W: *Górny Śląsk 1918—1939*. Opr. zb., red. T. Skoczek. Warszawa 2015, s. 399.
- Woźniczka Z.: *Refleksje o autonomii śląskiej w okresie II Rzeczypospolitej*. W: *Górny Śląsk 1918—1939*. Opr. zb., red. T. Skoczek. Warszawa 2015, s. 347—350, 355—356.

Zbigniew Naworski

Verwaltungsgerichtsbarkeit in der Woiwodschaft Schlesien in den Jahren 1922—1939

Schlüsselwörter: Organisches Statut für die Woiwodschaft Schlesien, Woiwodschaftsverwaltungsgericht, Kreis-/Stadtgeschäftsstellen, Schlesischer Woiwode.

Zusammenfassung: Der Artikel besteht aus drei Teilen. Im ersten, einleitenden Kapitel wird der Weg zur Entstehung der Woiwodschaft Schlesien in der Zweiten Polnischen Republik, sowohl im proösterreichischen als auch im propreußischen Teil, dargestellt. Das zweite Kapitel bezieht sich auf die Übernahme der Justizverwaltung im ehemaligen preußischen Gebiet. Oberschlesien war

zwar nicht direkt davon betroffen, aber die in Großpolen und Pommern eingesetzten Lösungen wurden in wesentlichem Umfang auf Oberschlesien übertragen. Darüber hinaus wird das in diesem Gebiet vor der Wiedererlangung der Unabhängigkeit geltende System der Verwaltungsgerichtsbarkeit kurz umrissen. Das dritte Kapitel bildet den Hauptteil des Artikels und beschäftigt sich mit dem Aufbau der Verwaltungsgerichtsbarkeit in der Woiwodschaft Schlesien. Neben der allgemeinen Verwaltungsgerichtsbarkeit werden auch die Streitverfahren in Bergbausachen thematisiert. Der Beitrag wird mit einigen Bemerkungen zur Amtssprache in Verfahren vor schlesischen Verwaltungsgerichten abgeschlossen.

Zbigniew Naworski

Administrative courts in the Silesian Voivodship 1922—1939

Keywords: organic statute of the Silesian Voivodeship, voivodeship administrative court, poviats/municipal departments, Silesian Voivodeship Governor.

Summary: The article consists of three parts. The first one — a short introduction — presents the process of creation of the Silesian Voivodeship in the Second Republic, both its post-Austrian and post-Prussian part. The second part of the article presents the takeover of the justice system in the former Prussian district. Although it did not concern Upper Silesia directly, the solutions applied in Greater Poland and Pomerania were transferred in their essence to Upper Silesia; the article presents also the system of administrative courts in force in this area before regaining independence. The third part — the main one — discusses the structure of the administrative courts in the Silesian Voivodeship. Apart from general administrative courts, the article focuses also on the problem of administrative litigation in mining cases. The article ends with some remarks regarding official language in proceedings before the Silesian administrative courts.